

TRASHËGIMIA KULTURORE NË

FO KU S.

TRASHËGIMIA KULTURORE NË SHQIPËRI

TRASHËGIMIA
KULTURORE NË
FO
KU
S.

BOTIMI I TEKSTEVE BURIMORE
MBI PRAKTIKAT E RUAJTJES DHE
MENAXHIMIT TË TRASHËGIMISË
KULTURORE NË GJUHËN SHQIPE

Titulli: “Trashëgimia Kulturore në Fokus: Botimi i teksteve burimore mbi praktikat e ruajtjes dhe menaxhimit të trashëgimisë kulturore në gjuhën shqipe”

Botimi është mundësuar nga “Trashëgimia Kulturore pa Kufij Shqipëri” (Cultural Heritage without Borders Albania (CHwB Albania) me mbështetjen financiare të Suedisë nëpërmjet Agjencisë Ndërkombëtare për Zhvillim.

Përkthimet nga origjinali: Të ndryshëm referuar në çdo dokument përkatësisht

Redaktoi: Boiken Abazi

Parathënie për botimin nga: Elena Mamani, Lorenc Bejko dhe Boiken Abazi

Koordinoi procesin e përkthimeve dhe publikimit:

Elena Mamani, Regina Vathi, Pezana Rexha

Foto: © Bjori Thana, Regina Vathi

Dizajni: Ina (Hina) Shkëmbi, Joniz Osmanagaj

© CHwB Albania © ICOMOS Albania

Viti i botimit: 2023

196 f.: me foto ; 21 x 21 cm

ISBN: 9789928801081

1.Pasuria kulturore 2.Ruajtja dhe restaurimi 3.Menaxhimi 4.Shqipëri

904 :72 .03(496.5)

Shtëpia Botuese: “Graphic Line-01”

This work is distributed under the Creative Commons BY-NC-ND 4.0 licence, which enables re-users to copy and distribute the material in any medium or format in non-adapted form only, for non-commercial purposes only, and only so long as attribution is given to the creator.

Ky botim publikohet bazuar në licencën nga “Creative Commons BY-NC-ND 4.0”, e cila u mundëson ripërdoruesve të kopjojnë dhe shpërndajnë materialin në çdo mënyrë komunikimi ose format, por vetëm duke mos kryer përshtatje të formës, duke mos e përdorur për qëllime tregtare, si dhe për aq kohë sa i jepet krijuesit atributi përkatës.

DOKUMENTIMI, PREZANTIMI, DHE INTERPRETIMI | KARTË

KARTA E ICOMOS-IT MBI SHTIGJET (ITINERARET) KULTURORE

Përgatitur nga Komiteti Shkencor Ndërkombëtar i Shtigjeve Kulturore ("CIIC") pranë ICOMOS-it. Ratifikuar nga Asambleja e 16-të e Përgjithshme e ICOMOS-it, Québec (Kanada), më 4 tetor 2008.

ICOMOS

Përkthyer nga: Iris Pojani.

Redaktuar nga: Boiken Abazi.

Versioni original ©ICOMOS. Ky përkthim nuk është përkthim zyrtar ICOMOS-it. Ky përkthim në gjuhën shqipe botohet me lejen e ICOMOS-it, por nën përgjegjësinë e vetme të përkthyesit/botuesit.

PARATHËNIE

Si rezultat i zhvillimit të shkencës së konservimit të trashëgimisë kulturore, koncepti i ri i "shtigjeve (itinerareve) kulturore" tregon evoluimin e ideve lidhur me vizionin mbi pasuritë kulturore, tregon rëndësinë në rritje të vlerave që lidhen me mjedisin rrethues dhe madhësinë territoriale, si dhe zbulon makrostrukturën e trashëgimisë në nivele të ndryshme. Ky koncept prezanton një model për një etikë të re konservimi, që i konsideron këto vlera si një trashëgimi të përbashkët që shkon përtej kufijve dhe kërkon përpjekje të përbashkëta. Duke respektuar vlerën e qenësishme të çdo elementi, "shtegu kulturor" njeh dhe thekson vlerën e të gjitha elementeve të tij si pjesë domethënëse e një tërësie. Ai gjithashtu ndihmon në ilustrimin e konceptit social bashkëkohor të vlerave të trashëgimisë kulturore si burim për zhvillimin e qëndrueshëm social dhe ekonomik.

Ky kuptim më i gjerë i trashëgimisë kulturore kërkon përjasje të reja për ta trajtuar në një kontekst shumë më të gjerë dhe për të shpjeguar dhe mbrojtur marrëdhëniet domethënëse që lidhen drejtpërdrejt me mjedisin e tij natyror, kulturor dhe historik. Brenda këtij përparimi, koncepti "shteg kulturor" është novator, kompleks dhe shumëdimensional. Ai paraqet dhe përfaqëson një përjasje cilësore të re në teorinë dhe praktikën e konservimit të trashëgimisë kulturore.

"Shtigjet kulturore" përfaqësojnë procese ndërvepruese, dinamike dhe në zhvillim të lidhjeve ndërkulturore njerëzore, që pasqyrojnë larinë e pasur të kontributeve të popujve të ndryshëm në trashëgiminë kulturore. Megjithëse "shtigjet kulturore" kanë rezultuar historikisht edhe nga zhvillimet paqësore edhe nga ato armiqësore, ato paraqesin një sërë dimensionesh të përbashkëta që tejkalojnë funksionet e tyre origjinale, duke ofruar një mjedis të jashtëzakonshëm për një kulturë paqeje, të bazuar në lidhjet e historisë së përbashkët, sikurse edhe tolerancën, respektin, dhe vlerësimin për larinë kulturore që karakterizon komunitetet e përfshira.

Marrja në konsideratë e "shtigjeve kulturore" si një koncept apo kategori e re, nuk bie ndesh dhe as nuk i mbivendoset kategorive ose llojeve të tjera të pasurive kulturore, si monumenteve, qyteteve, peizazheve kulturore, trashëgimisë industriale, etj., që mund të ekzistojnë brenda zonës së një "shtegu kulturor" të caktuar. Ai thjesht i përfshin ato brenda një sistemi të përbashkët i cili përforcon rëndësinë (domethënien) e

tyre.

Ky kuadër i përbashkët, që është i integruar dhe ndërdisiplinor, krijon marrëdhënie të reja mes tyre me anë të një perspektive shkencore novatore që ofron një vizion të shumanshëm, më të plotë dhe më të saktë të historisë. Kjo përjasje stimulon jo vetëm mirëkuptimin dhe komunikimin mes popujve të botës, por gjithashtu rrit bashkëpunimin për ruajtjen e trashëgimisë kulturore. Risia e prezantuar nga koncepti i "shtigjeve kulturore" zbulon përmbajtjen e trashëgimisë së një fenomeni specifik të lëvizshmërisë dhe shkëmbimit njerëzor, që u zhvillua nëpërmjet rrugëve të komunikimit të cilat e lehtësuan këtë rrjedhë duke u përdorur enkas për këtë qëllim konkret dhe të veçantë, ose që i shërbenin këtij qëllimi. Një "shteg kulturor" mund të jetë një rrugë që është krijuar qartësisht për t'i shërbyer këtij qëllimi ose një rrugë që përfiton plotësisht ose pjesërisht nga rrugë të mëparshme, të përdorura për qëllime të ndryshme. Përtej karakterit që lidhet me mënyrën e komunikimit ose transportit, ekzistenca dhe rëndësia si "shteg kulturor" mund të shpjegohet vetëm nëpërmjet përdorimit të tij për këtë qëllim specifik në një periudhë të gjatë historike dhe duke krijuar vlera të trashëgimisë dhe të pasurive kulturore që lidhen me të, e të cilat reflektojnë ndikimet reciproke midis grupeve të ndryshme kulturore si rezultat i dinamikës së tij të veçantë.

Prandaj, "shtigjet kulturore" nuk janë rrugë të thjeshta komunikimi dhe transporti të cilat mund të përfshijnë pasuri kulturore dhe lidhje mes popujve të ndryshëm, por janë fenomene të veçanta historike që nuk mund të krijohen nëpërmjet imagjinatës ose vullnetin për të formuar lidhje mes grupimeve të pasurive kulturore që rastisin të kenë karakteristika të përbashkëta. "Shtigjet kulturore" ndonjëherë janë shfaqur si një projekt i planifikuar "a priori" nga ai vullnet njerëzor që kishte fuqi të mjaftueshme për të realizuar një synim të caktuar (për shembull, Rrugët e Inkasve dhe ato të Perandorisë Romake). Në raste të tjera, ato janë rezultat i një procesi të gjatë zhvillimi, në të cilin ndërhyrjet kolektive të faktorëve të ndryshëm njerëzorë përkrijnë dhe kanalizohen drejt një qëllimi të përbashkët (të tilla si Rruga për në Santiago, rrugët e karvanit tregtar afrikan ose Rruga e Mëndafshit). Në të dyja rastet, ato janë procese që zhvillohen nga dëshira e njeriut për të arritur një objektiv specifik.

Nisur nga pasuria dhe shumëllojshmëria kulturore

e marrëdhënieve të ndërlidhura dhe e elementeve karakteristike që lidhen drejtpërdrejt me arsyen e ekzistencës së “shtigjeve kulturore” (të tilla si monumentet, mbetjet arkeologjike, qytetet historike, arkitektura popullore, trashëgimia jomateriale, industriale dhe teknologjike, veprat publike, peizazhet kulturore dhe natyrore, si dhe shembuj të tjerë të aplikimit të njohurive specifike dhe aftësive teknike), studimi dhe menaxhimi i tyre kërkon një përqasje shumëdisiplinore që ilustron dhe rigjallëron hipotezat shkencore dhe stimulon rritjen e njohurive historike, kulturore, teknike dhe artistike.

OBJEKTIVAT E KARTËS

- Të përcaktojë parimet dhe metodat bazë të punës specifike kërkimore për kategorinë e “shtegut kulturor”, sipas lidhjeve me kategoritë e tjera të pasurive të trashëgimisë kulturore, që janë krijuar dhe studiuar më parë.
- Të propozojë mekanizmat bazë për zhvillimin e njohurive për vlerësimin, mbrojtjen, ruajtjen, menaxhimin dhe konservimin e “shtigjeve kulturore”.
- Të përcaktojë udhëzimet, parimet dhe kriteret kryesore për përdorimin korrekt të “shtigjeve kulturore”, si burim për zhvillim të qëndrueshëm social dhe ekonomik, duke respektuar autenticitetin dhe integritetin e tyre, ruajtjen e duhur dhe domethënien e tyre historike.
- Të krijohen bazat për bashkëpunim kombëtar dhe ndërkombëtar që do të jetë thelbësore për ndërmarrjen e projekteve kërkimore, konservuese dhe zhvillimore në lidhje me “shtigjet kulturore”, ashtu si dhe për financimin e nevojshëm për to.

PËRKUFIZIMI

Çdo rrugë komunikimi, qoftë tokësore, ujore apo e ndonjë lloji tjetër, që është fizikisht e demarkuar dhe gjithashtu karakterizohet nga funksionaliteti i saj specifik, dinamik dhe historik për t'i shërbyer një qëllimi specifik dhe të mirëpërcaktuar, duhet të plotësojë kushtet e mëposhtme:

- A. Duhet të zhvillohet nga lëvizjet ndërvepruese të njerëzve dhe t'i pasqyrojë ato, si dhe nga shkëmbimet shumëdimensionale, të vazhdueshme dhe reciproke të mallrave, ideve, njohurive dhe vlerave ndërmjet popujve, vendeve, rajoneve ose kontinenteve përgjatë periudhave të konsiderueshme kohore;

- B. Duhet të ketë promovuar në këtë mënyrë një fekondim të kryqëzuar të kulturave të prekura në hapësirë dhe në kohë, siç reflektohet edhe në trashëgiminë e tyre materiale dhe jomateriale;
- C. Duhet t'i ketë integruar brenda një sistemi dinamik marrëdhëniesh historike ato pasuri kulturore që lidhen me ekzistencën e saj.

ELEMENTET PËRCAKTUESE TË “SHTIGJEVE KULTURORE”: KONTEKSTI, PËRMBAJTJA, RËNDËSIA NDËRKULTURORE SI NJË TËRËSI, KARAKTERI DINAMIK DHE MJEDISI RRETHUES

1. **Konteksti:** Shtigjet kulturore krijohen në një kontekst natyror dhe/ose kulturor mbi të cilin ato ushtrojnë ndikim dhe ndihmojnë në përcaktimin dhe pasurimin me dimensione të reja si pjesë e një procesi ndërveprues.
2. **Përmbajtja:** Një “shteg kulturor” duhet domosdoshmërisht të mbështetet nga elemente materiale që dëshmojnë për trashëgiminë e tij kulturore dhe ofrojnë një konfirmim fizik të ekzistencës së tij. Çdo element jomaterial shërben për t'u dhënë domethënie dhe kuptim elementeve të ndryshme që përbëjnë tërësinë.
 - Elementi fizik i domosdoshëm që përcakton ekzistencën e një “shtegu kulturor” është vetë rruga e komunikimit si një instrument që i shërben një projekti të hartuar, ose që zhvillohet nga aktiviteti njerëzor për të realizuar qëllime specifike.
 - Elementet e tjera domethënëse janë pasuritë e trashëgimisë materiale që lidhen me funksionimin e tij si rrugë historike (stacionet e rrugës, zyrat e doganave, magazinat, vendpushimet dhe bujtinat, spitalet, tregjet, portet, ndërtimet mbrojtëse, urat, mjetet e komunikimit dhe transportit; ndërmarrjet industriale, minerare etj., si dhe ato që lidhen me prodhimin dhe tregtinë, e që pasqyrojnë metodat dhe përparimet teknike, shkencore dhe sociale në periudha të ndryshme; qendrat urbane, peizazhet kulturore, vendet e shenjta dhe ato të adhurimit etj.), si dhe elemente të trashëgimisë jomateriale që dëshmojnë për procesin e shkëmbimit dhe dialogut mes popujve të përfshirë përgjatë shtegut.

3. **Rëndësia ndërkulturore e tërësisë:** Koncepti i “shtegut kulturor” nënkupton vlerën e një tërësie e cila është më e madhe se shuma e pjesëve përbërëse dhe i jep Rrugës kuptimin e saj.

- “Shtegu kulturor” përbën një pasuri kulturore të begatuar nga kulturat e ndryshme që ka fekonduar, të cilat i tejkalon për nga vlera e përgjithshme duke ofruar një numër të konsiderueshëm karakteristikash dhe sisteme vlerash të përbashkëta.
- Brenda identitetit të tij të përgjithshëm, vlera e pjesëve të tij qëndron në rëndësinë (domethënie) e tyre të përbashkët dhe të shumanshme.
- Shkalla e tij e gjerë lejon një lidhje kulturore të popujve, vendeve, rajoneve dhe kontinenteve.
- Kjo gjerësi e shkallës është e rëndësishme si nga pikëpamja e territorit të përfshirë, ashtu edhe nga pikëpamja e menaxhimit gjithëpërfshirës të elementeve të ndryshme të trashëgimisë që përfshihen në të. Në të njëjtën kohë, larmia e nënkuptuar kulturore ofron një alternativë ndaj procesit të homogjenizimit kulturor.

4. **Karakteret dinamike:** Përveç paraqitjes së dëshmive fizike të rrugëve historike, së bashku me elementet e trashëgimisë kulturore, “shtigjet kulturore” përfshijnë një faktor dinamik që vepron si një përcjellës, ose kanal, përmes të cilit kanë rrjedhur ndikimet reciproke kulturore.

- Dinamika e “shtegut kulturor” nuk i përgjigjet ligjeve natyrore apo dukurive të rastësishme, por proceseve dhe interesave njerëzore, dhe për rrjedhojë është e kuptueshëm vetëm si dukuri kulturore.
- Kjo rrjedhë plot gjallëri e kulturës manifestohet jo vetëm në aspektet materiale dhe të prekshme, por edhe në frymën dhe traditat që përbëjnë trashëgiminë jomateriale të “shtigjeve kulturore”.
- Duke e kuptuar një “shteg kulturor” si një grup elementesh dinamike të komunikimit kulturor midis popujve, pasuritë e trashëgimisë kulturore të tij mund të vlerësohen në dimensionet e tyre të vërteta hapësinore dhe historike, gjë që lejon një përjasje gjithëpërfshirëse dhe të qëndrueshme ndaj konservimit të Shtegut në

tërësinë e tij.

5. **Mjedisi rrethues:** “Shtegu kulturor” është i lidhur ngushtë me mjedisin rrethues dhe përbën një pjesë të pandashme të tij.

- Vendndodhja gjeografike ka kontribuar në formën e “shtegut kulturor”, qoftë duke përcaktuar rrugët e tij, apo duke ndikuar në zhvillimin e tij me kalimin e kohës.
- Mjedisi rrethues territorial, qoftë natyror apo kulturor (urban apo rural), e inkuadron “shtegun kulturor”, i jep atmosferën e tij të veçantë, që karakterizohet nga elemente dhe vlera të natyrës fizike dhe jomateriale, dhe është thelbësor për kuptimin dhe konservimin e Shtegut, si dhe për kënaqësinë që përçon.
- Një “shteg kulturor” lidh dhe ndër lidh gjeografinë dhe pasuritë tejet të larmishme të trashëgimisë, duke formuar një tërësi të unifikuar. “Shtigjet kulturore” dhe mjediset e tyre rrethuese janë të lidhura me peizazhet e tyre të ndryshme natyrore apo kulturore, të cilat janë vetëm një prej komponentëve të tyre dhe kanë karakteristikat dhe identitetin e tyre dallues në varësi të zonave dhe rajoneve të ndryshme përgjatë tyre. Peizazhet e ndryshme kontribuojnë në përcaktimin e seksioneve të ndryshme të Shtegut në tërësinë e tij, duke e pasuruar me shumëllojshmëri të tyre.
- Marrëdhënia me natyrën është veçanërisht e ndjeshme në disa seksione, ndërsa në disa të tjera është marrëdhënia me mjedisin urban ose rural. Në zonat me monumente që janë të izoluara nga ndërtesa të tjera (si faltoret, manastiret, shatërvanët, urat, pikat kufitare etj.), është marrëdhënia e këtyre monumenteve me mjedisin e peizazhit të tyre ajo që formëson karakterin e këtij seksioni të “shtegut kulturor”.
- Mbrojtja dhe konservimi i “shtigjeve kulturore” kërkon një njohje të thelluar të karakteristikave historike, natyrore dhe kulturore të rrethinave të tyre. Çdo ndërhyrje që mund të jetë e nevojshme, duhet të përshtatet në këtë kontekst duke respektuar tiparet përcaktuese dhe duke lehtësuar leximin e tyre pa shtrembëruar peizazhin tradicional, qoftë ai natyror, kulturor

apo i kombinuar.

- Për “shtegun kulturor” duhet të parashikohet një demarkim i mjedisit rrethues, duke shënuar qartë kufijtë e një zone mbrojtëse (tampon) të mirëpërcaktuar dhe të rregulluar, e cila duhet të lejojë ruajtjen e autenticitetit dhe integritetit të plotë të vlerave kulturore materiale dhe jomateriale të përfshira në të. Një mbrojtje e tillë duhet të përfshijë vlerat e peizazheve të ndryshme që janë pjesë e “shtegut kulturor” dhe ofrojnë atmosferën e tyre karakteristike.

TREGUESIT SPECIFIKË

Si tregues bazë të zbatueshëm në dallimin e kategorisë së “shtegut kulturor” duhet të merren parasysh: struktura e rrugës dhe nënshtresat materiale, si dhe të dhëna historike për përdorimin në lidhje me realizimin e një qëllimi specifik; çdo strukturë fizike që lidhet me qëllimin dhe funksionalitetin konkret të “shtegut kulturor”; elementet e komunikimit dhe ekzistenca e shpërfaqjeve kulturore me origjinë të përbashkët përgjatë shtegut (ose në pika të caktuara të tij), si praktikat, traditat, zakonet dhe përdorimet e përbashkëta të natyrës fetare, rituale, gjuhësore, festive, të gatimeve, ose të tjera të ngjashme; ndikimet reciproke në muzikë, letërsi, arkitekturë, artet e bukura, artizanate, në përparime shkencore, në aftësi teknike dhe teknologjike, si dhe të pasurive të tjera kulturore materiale dhe jomateriale, kuptimi i plotë i të cilave buron nga funksioni historik i “shtegut kulturor”.

KLASIFIKIMI I “SHTIGJEVE (ITINERAREVE) KULTURORE”

“Shtigjet kulturore” mund të klasifikohen si më poshtë:

- Sipas përkatësisë së tyre territoriale: vendore, kombëtare, rajonale, kontinentale ose ndërkontinentale.
- Sipas përkatësisë së tyre kulturore: në një rajon të caktuar kulturor ose në zona të ndryshme gjeografike të cilat kanë ndarë me njëra-tjetrën më parë, ose vazhdojnë të ndajnë, një proces ndikimesh reciproke në formimin ose evoluimin e vlerave kulturore.
- Sipas qëllimit apo funksionit të tyre: social, ekonomik, politik apo kulturor. Këto karakteristika mund të kenë një natyrë të përbashkët në një kontekst shumëdimensional.
- Sipas kohëzgjatjes së tyre: ato që nuk përdoren

më, kundrejt atyre që vazhdojnë të zhvillohen nën ndikimin e shkëmbimeve socio-ekonomike, politike dhe kulturore.

- Sipas konfigurimit të tyre strukturor: linear, rrethor, të kryqëzuar, radial ose si rrjet.
- Sipas mjedisit të tyre natyror: tokësor, ujor, të ndërthurur ose të një natyre tjetër fizike.

IDENTIFIKIMI, INTEGRITETI DHE AUTENTICITETI

A. Treguesit paraprakë

Për qëllime identifikimi dhe vlerësimi, aspektet e mëposhtme mund të konsiderohen fillimisht si dëshmi paraprake dhe jo-përfundimtare të ekzistencës së një “shtegu kulturor”:

- Shprehje të proceseve dinamike sociale, ekonomike, politike dhe kulturore që kanë sjellë shkëmbime ndërmjet grupeve të ndryshme kulturore të fushave të ndërlidhura;
- Karakteristika dalluese që janë të përbashkëta mes zonave të ndryshme gjeografike dhe kulturore, të ndërlidhura përmes lidhjeve historike;
- Dëshmi të lëvizshmërisë dhe të marrëdhënieve të krijuara ndërmjet popujve ose grupeve etnike të kulturave të ndryshme;
- Veçoritë specifike kulturore të rrënjësura në jetën tradicionale të komuniteteve të ndryshme;
- Elementet e trashëgimisë dhe praktikat kulturore si ceremonitë, festivalet dhe kremtimet fetare që përfaqësojnë vlera të përbashkëta për komunitete të ndryshme brenda Shtegut;
- zonave specifike kulturore dhe historike që lidhen me rëndësinë (domethënie) dhe funksionalitetin e Shtegut.

A. Procesi i identifikimit

Në procesin e identifikimit të një “shtegu kulturor” do të jetë e nevojshme të merret parasysh funksionaliteti i tij në shërbim të një qëllimi konkret dhe të mirëpërcaktuar, vlerat materiale dhe jomateriale të trashëgimisë, të krijuara nga dinamika e tij si rezultat i ndikimeve kulturore reciproke, konfigurimi strukturor, konteksti i tij tërësor gjeografik dhe historik, mjedisi natyror dhe kulturor, qoftë ky i fundit urban apo rural, dhe vlerat e tij karakteristike

mjedisore, marrëdhëniet e tij me peizazhin, si dhe kohëzgjatjen dhe dimensionin e tij simbolik dhe shpirtëror. Të gjitha këto bashkë do të kontribuojnë në identifikimin dhe në kuptimin e rëndësisë (domethënies) së tij.

Aspektet jomateriale të “shtigjeve kulturore” janë thelbësore për të kuptuar rëndësinë dhe vlerat e tyre bashkëshoqëruese të trashëgimisë. Rrjedhimisht, aspektet materiale duhet të studiohen gjithmonë në lidhje me vlerat e tjera të një natyre jomateriale.

Për një vlerësim të krahasuar duhet të kemi parasysh kohëzgjatjen dhe rëndësinë historike të seksioneve të ndryshme të Shtegut në raport me tërësinë e tij.

Kur bëhet fjalë për një “shteg kulturor të gjallë” (ekzistues), duhet të ruhen marrëdhëniet dhe funksionet dinamike që lidhen me atë qëllim të posaçëm dhe të mirëpërcaktuar që e solli në jetë dhe që shërben për të përkufizuar dhe identifikuar këtë Shteg, edhe nëse me kalimin e kohës proceset historike kanë pësuar ndryshime që kanë pasuruar Shtegun me të tjera elemente. Këto elemente të reja duhen vlerësuar brenda kuadrin të marrëdhënies funksionale që kanë me “shtegun kulturor”. Mund të ndodhë që prona që kanë vlera trashëgimie të mos konsiderohen si komponentë të “shtegut kulturor”, sepse nuk bëjnë pjesë në të.

C. *Autenticiteti*

Çdo “shteg kulturor” duhet të përmbushë kriteret e autenticitetit, duke shprehur dukshëm e në mënyrë të besueshme vlerat e tij në aspektin e mjedisit natyror dhe kulturor, si dhe lidhur me elementet përcaktuese dhe tiparet e tij dalluese të natyrës materiale dhe jomateriale:

- Këto kritere duhet të zbatohen për çdo seksion në studim për të vlerësuar rëndësinë (domethënien) në lidhje me kuptimin e përgjithshëm të Shtegut përgjatë zhvillimit të tij historik, dhe për të verifikuar autenticitetin e paraqitjes strukturore përmes gjurmëve të rrugëve të tij.
- Autenticiteti duhet të jetë gjithashtu i dukshëm në kontekstin natyror dhe kulturor të secilit seksion të Shtegut që i nënshtrohet analizës dhe vlerësimit, si dhe në elementet e tjera të trashëgimisë materiale dhe jomateriale

të përfshira në funksionalitetin historik dhe mjedisin e tij rrethues.

- Edhe nëse në seksione të caktuara gjurmët materiale të një “shtegu kulturor” nuk ruhen qartë, ekzistenca e tyre në këto zona mund të tregohet përmes historiografisë, elementeve jomateriale dhe burimeve jomateriale të informacionit që vërtetojnë kuptimin e tyre real si pjesë përbërëse të atij Shtegu dhe që evidentojnë autenticitetin e tij.
- Qofshin tradicionale apo të zbatuara rishtazi, teknikat dhe metodologjitë e përdorura për mbrojtjen, konservimin dhe menaxhimin e “shtigjeve kulturore” duhet të respektojnë kriteret e autenticitetit.

D. *Integriteti*

Verifikimi i integritetit të një “shtegu kulturor” duhet domosdoshmërisht të bazohet në një grup mjaftueshmërisht përfaqësues të dëshmive dhe elementeve materiale dhe jomateriale që dëshmojnë për domethënien dhe vlerat e tij si një tërësi, dhe që sigurojnë përfaqësimin e plotë të tipareve dhe të rëndësisë së proceseve historike që kanë krijuar “shtegun kulturor”.

Duhet të ruhen dëshmi të marrëdhënieve historike dhe të funksioneve dinamike thelbësore të karakterit dallues të “shtegut kulturor”. Përveç kësaj, duhet vlerësuar nëse struktura e tij fizike dhe/ose tiparet e tij të rëndësishme janë në gjendje të mirë dhe nëse është vendosur nën kontroll ndikimi i proceseve të përkeqësimit, si dhe nëse Shtegu pasqyron apo jo ndonjë efekt anësor të mundshëm në lidhje me zhvillimin, braktisjen ose neglizhencën.

E. *Metodologjia*

Koncepti i “shtegut kulturor” ka nevojë për një metodologji specifike për punën kërkimore, vlerësimin, mbrojtjen, ruajtjen, konservimin, përdorimin dhe menaxhimin e tij. Duke pasur parasysh gjerësinë dhe vlerën e tij në tërësi, si dhe dimensionet territoriale, kjo metodologji kërkon ngritjen e një sistemi aktivitetesh të koordinuara dhe të menaxhuara në mënyrë të integruar.

Është thelbësore të fillohet me identifikimin si të shtegut në tërësi, ashtu edhe të seksioneve të tij individuale, së bashku me një inventar të pasurive

(pronave) që e përbëjnë atë dhe një analizë të gjendjes së konservimit të tyre, që do ta lehtësonte hartimin e një plani strategjik për ruajtjen e tij. Ky plan duhet të përfshijë domosdoshmërisht masa për ngritjen e ndërgjegjësimit mbi Shtegun dhe krijimin e interesit për të te subjektet publike dhe private. Ai gjithashtu kërkon formulimin e masave të koordinuara dhe instrumenteve ligjore specifike për mbrojtjen, përdorimin dhe menaxhimin e të gjitha elementeve të tij si pjesë domethënëse të vlerës dhe rëndësisë së Shtegut në tërësi.

1. PUNA KËRKIMORE

Studimi i “shtigjeve kulturore” mund të shtrihet në zona të ndryshme gjeografike, potencialisht të ndara me distanca të largëta nga njëra-tjetra. Prandaj është e këshillueshme që të krijohen disa ekipe kërkimore të vendosura në pikat kryesore karakteristike të Shtegut që po studiohet.

Metodologjia kërkimore, së bashku me adoptimin e praktikave dhe vendosjen e treguesve për identifikimin dhe vlerësimin e duhur të vlerave të trashëgimisë në seksione të ndryshme të një “shtegu kulturor”, nuk duhet ta anashkalojë kurrë kuptimin e Shtegut në tërësinë e tij, në mënyrë që të shmanget çdo humbje në kuptimin ose rëndësinë historike.

Ekipet kërkimore që punojnë në këtë kategori të trashëgimisë kulturore duhet të jenë të një natyre shumëdisiplinore dhe bashkëpunuese. Kriteret e përbashkëta të punës duhet të vendosen duke u bazuar në parimin e nisjes së punës me një hulumtim të pjesëve përbërëse, por pa e hequr vëmendjen nga projekti në tërësi. Në mënyrë të ngjashme, instrumentet e zakonshme metodologjike, që janë të standardizuara paraprakisht, duhet të përdoren për mbledhjen e të dhënave. Projekti duhet të përfshijë mekanizma koordinues që do të lehtësojnë komunikimin dhe bashkëpunimin ndërmjet hulumtuesve, në mënyrë që të bëjnë të mundur transmetimin e të dhënave për punën dhe arritjet e secilit ekip.

Hulumtuesit duhet të kenë parasysh se prania e llojeve të ndryshme të pasurive të trashëgimisë kulturore përgjatë një “shtegu kulturor” nuk nënkupton në vetvete se ato janë domosdoshmërisht komponentë përbërës të atij shtegu apo objekte të përshtatshme

studimi në lidhje me të. Elementet e vetme që duhen theksuar në hulumtimin shkencor të një “shtegu kulturor” janë ato që lidhen me qëllimin specifik të Shtegut dhe me çdo ndikim që rrjedh nga dinamika e tyre funksionale.

2. FINANCIMI

Nisur nga qëllimi i detyrave të përfshira në identifikimin dhe nxjerrjen në pah të vlerës së një shtegu të gjerë kulturor, financimi duhet të sigurohet në fazat që do të lejojnë përparimin e ekuilibruar dhe të koordinuar të projekteve kërkimore dhe të projekteve të ruajtjes, përdorimit dhe menaxhimit që lidhet me seksionet e ndryshme të tij. Këshillohet të krijohet një vlerësim i përbashkët i vlerave që duhen ruajtur, në mënyrë që të mundësohet vendosja e një rendi prioritetesh për veprim dhe për zbatimin e strategjive përkatëse. Kjo kërkon që financimi të sigurohet përmes marrëveshjeve dypalëshë ose shumëpalëshë të bashkëpunimit, si dhe përmes krijimit të organeve të përkushtuara në mënyrë specifike ndaj punës kërkimore dhe nxjerrjes në pah të vlerës së Shtegut. Po kështu, trupat rajonale me juridiksion të plotë ose të pjesshëm mbi rrugën historike të një “shtegu kulturor” duhet të përcaktojnë se si të nxisin më së miri interesin e shteteve të përfshira dhe të sigurojnë bashkëpunimin e tyre. Sipas mundësive, është gjithashtu e rëndësishme të krijohen bashkëpunime tërheqëse për institucionet filantropike dhe donatorët privatë.

3. MBROJTJE - VLERËSIM - RUAJTJE/KONSERVIM

“Shtigjet kulturore” dhe mjedisi i tyre rrethues kanë nevojë për instrumente të reja në lidhje me shqyrtimin, mbrojtjen, konservimin dhe vlerësimin e tyre. Nuk mjafton të garantohet mbrojtja e elementeve të trashëgimisë së tyre në baza të pjesshme ose të rastësishme. Përgatitja e inventarizimit rigoroz të këtyre elementeve, si dhe një vlerësim i autenticitetit dhe integritetit të tyre, duhet të bëhet në mënyrë që të identifikohen ndikimet në vlerat e “shtegut kulturor”, dhe rrjedhimisht ndikimet në rëndësinë (domethënie) e tij. Është gjithashtu e nevojshme të kontrollohet ndikimi i proceseve të përkeqësimit dhe të zhvillohet një strategji për të parandaluar efektet negative të projekteve zhvillimore dhe të neglizhencës. E gjithë kjo kërkon ngritjen e një sistemi masash ligjore të koordinuara dhe instrumente të përshtatshme, që

garantojnë ruajtjen e Shtegut dhe theksimin e vlerës dhe rëndësisë së tij në mënyrë tërësore. Të kuptuarit e vlerave të trashëgimisë është thelbësore përpara çdo ndërhyrjeje në “shtigjet kulturore” që mund të ndikojë / ndryshojë rëndësinë e tyre.

4. PËRDORIMI I QËNDRUESHËM - MARRËDHËNIA ME AKTIVITETET TURISTIKE

Në lidhje me përdorimin e tij, një “shteg kulturor” mund të përdoret për të promovuar një aktivitet me interes social dhe ekonomik me rëndësi të jashtëzakonshme për zhvillimin e qëndrueshëm.

Duhet bërë kujdes i veçantë për të shmangur konfuzionin midis konceptit të itinerareve turistike – madje duke përfshirë ato me interes kulturor – dhe “shtigjeve kulturore”. Megjithatë, duhet pranuar gjithashtu se një “shteg kulturor” është një realitet që mund të ketë një rëndësi të madhe për kohezionin territorial dhe zhvillimin e qëndrueshëm. Nga ky këndvështrim, duhen bërë përpjekje për promovimin e njohurive mbi “shtigjet kulturore”, së bashku me përdorimin e duhur dhe të qëndrueshëm të tyre për qëllime turistike, gjithmonë duke marrë masat e duhura që synojnë eliminimin e rreziqeve. Për këtë qëllim, mbrojtja dhe promovimi i një “shtegu kulturor” duhet të integrojë në mënyrë harmonike një infrastrukturë shtesë – për aktivitetet turistike, rrugëkalimet, informacionin, interpretimin dhe prezantimin – me kushtin themelor që të mos rrezikojë kuptimin, autenticitetin dhe integritetin e vlerave historike të “shtegut kulturor”, të cilat janë elemente kyç për t'u përcjellë te vizitorët.

Vizitat turistike duhet të menaxhohen në baza racionale, në përputhje me studimet paraprake të ndikimit mjedisor dhe me planet për përdorimin e publikut dhe për pjesëmarrjen e komunitetit, si dhe me masat e kontrollit dhe monitorimit që synojnë të parandalojnë ndikimet negative të turizmit.

Në secilin rast, zhvillimi i një “shtegu kulturor” për qëllime turistike duhet t'i garantojë përparësi pjesëmarrjes së komunitetit vendas dhe kompanive turistike lokale dhe rajonale. Duhet bërë çdo përpjekje për të parandaluar krijimin e monopoleve nga kompani të mëdha ndërkombëtare apo nga kompani të fuqishme të vendeve më të zhvilluara, nëpër të cilat kalon rruga historike e “shtegut

kulturor”.

Duke ditur faktin se një “shteg kulturor” është një instrument bashkëpunimi dhe mirëkuptimi që ofron një lexim të tërësishëm të takimit të kulturave dhe të qytetërimit që e formoi atë Shteg, duhet të kemi parasysh gjithashtu se pavarësisht nga rëndësia relative e secilës pjesë të tij, promovimi i zhvillimeve pozitive në secilën prej tyre sjell rritje të interesit për Shtegun në tërësi dhe përfitime për pjesët e tjera.

5. MENAXHIMI

“Kuptimi i rëndësisë së shtigjeve kulturore” bëhet parimi bazë / themelor i lidhur me menaxhimin e tyre. Kjo nënkupton se duhet të kryhen në mënyrë të koordinuar dhe harmonike të gjitha aktivitetet që lidhen me punën kërkimore, vlerësimin dhe shpërndarjen e njohurive rreth tyre në shoqëri. Kjo kërkon gjithashtu një bashkërendim të ndërthurur që garanton kombinimin e politikave në lidhje me mbrojtjen, ruajtjen, konservimin organizimin territorial, zhvillimin e qëndrueshëm, përdorimin dhe turizmin. Prandaj, duhet të përgatiten projekte të përbashkëta që sigurojnë zhvillim të qëndrueshëm në shkallë kombëtare (në nivel krahinor, rajonal, vendor, etj.) dhe ndërkombëtare, si dhe krijimin e mjeteve të menaxhimit të projektuara për ta mbrojtur Shtegun nga fatkeqësitë natyrore dhe të gjitha llojet e rreziqeve që mund të ndikojnë në integritetin dhe autenticitetin e “shtegut kulturor”, dhe për rrjedhojë në rëndësinë (domethënien) e tij.

6. PJESËMARRJA PUBLIKE

Mbrojtja, konservimi/ruajtja, promovimi dhe menaxhimi i një “shtegu kulturor” kërkon nxitjen e ndërgjegjësimit publik dhe pjesëmarrjen e banorëve të zonave që e përdorin Shtegun.

BASHKËPUNIMI NDËRKOMBËTAR

Ka shembuj të mirënjohur të “shtigjeve kulturore” me rrugë historike që përfshijnë vende të ndryshme të botës. Për këtë arsye, bashkëpunimi ndërkombëtar është thelbësor për punën kërkimore, vlerësimin dhe ruajtjen e pasurive që përbëjnë “shtigjet kulturore” ndërkombëtare. Kur ekzistojnë “shtigje kulturore” që përfshijnë vende me nivel të ndryshëm zhvillimi, rekomandohet që vendet më të zhvilluara të ofrojnë mjete për bashkëpunimin ekonomik, teknik dhe logjistik si dhe ndihmë në shkëmbimin e informacionit, përvojës dhe hulumtuesve.

Është shumë e dëshirueshme që UNESCO-ja dhe organizata të tjera ndërkombëtare të krijojnë mekanizma bashkëpunimi (financiar, teknik dhe logjistik) për të ndihmuar në nxitjen dhe zbatimin e projekteve në lidhje me “shtigjet kulturore” që janë me interes për më shumë se një vend.

“Shtigjet kulturore” duhet të shihen si simbole të bashkimit mes popujve. Lidhjet historike të zhvilluara përgjatë “shtigjeve kulturore” mund të shërbejnë për të promovuar projekte të bazuara në bashkëpunimin e rinovuar midis popujve që kanë ndarë me njëri-tjetrin vlera dhe njohuri të caktuara në të kaluarën.